

Egyházi Szemle.

A millenáris esztendő legfontosabb ünnepei az utóbbi két hónap alatt folytak le az ország szívében. Magyarország fővárosában. Ez ünnepek nagy részben csak politikai jelentőségűek, azonban fontosságuk nem engedi, hogy egyházi szempontból is figyelemre ne méltassuk s legalább mint történeti tényt folyóiratunkban fel ne említsük. Az ünnepélyek fénye és méltósága egy nemzetet mutatott be, mely méltó az ezredévi ünneplésre. Az egész országot képviselő méltóságok között egyházunk képviselői is ott voltak Ferencz József, püspök és id. Dániel Gábor, főgondnok személyében. — A méltó örömet és valódi hálát, melyet nemzetünk minden tagjának éreznie kell e ritka ünnep alkalmából, hiven tolmácsolja a legelső magyar ember, a király, beszéde, melylyel a kiállítást május hó 2-ik napján megnyitotta, s melyet szószerint adunk:

„Örömteljes érzelmektől áthatva jelentünk meg e történelmi időszakot jelző kiállítás megnyitását. Különösen fokozza pedig az örömet, hogy a magyar állam ezer éves fennállásának dicsőítésére, a hasznos munka, a szellemi és anyagi teremtő erő évszázados fejleményeinek bemutatásával, ily valódi béke-ünnepély áll első sorban.

E kiállítás, mint remélem, tanúsítani fogja ország-világ előtt, hogy a magyar nemzet fentartván ez államot sok viszontagság között dicsőségesen egy évezreden át: nem csak a harctéren tudta vitézségével a trónt és hazáját mindenkor megvédeni, hanem a mivelődés terén is méltó helyet vívott ki magának és foglalhat el a miveltek között.

Tanusítani fogja továbbá azon buzgalmat és áldozat-készséget, melylyel az egész ország e kiállítás létrehozatalán fáradozott, valamint a külföldnek azon hálára kötelező készségét és rokonszenvét is, melyet a sok értékes, és történelmünk szempontjából megbecsülhetetlen tárgynak e kiállítás számára történt átengedése által nyilvánított.

És tanúsítani fogja végre, hogy habár a politikai küzdőtér sokan különböző és eltérő utakat választanak is hazafias érzelmeik érvényesítésére: a magyar szent korona iránt való hűségben, a hasznos munkánál, a tudományok terjesztésénél, s ez által az ország javának és dicsőségének előmozdításánál, a hazának minden polgárát egyesítve és teljes egyetértésben találjuk.

Öszintén kívánom, hogy ezen összhang és testvéries egyetértés terjedjen ki áldásthozólag mindarra, a mi szeretett Magyarországom boldogítására s jövőjének biztosítására szolgálhat, s hogy az eddig

elért siker, minden elbizakodás nélkül, inkább hathatós ösztönül szolgáljon a további munkásságra és haladásra, kérvén az Istent, hallgassa meg esedezésünket s kísérje áldásával és oltalmával e kiállítását, a melyet ezennel megnyitottnak nyilvánítok.“

Még felemelőbb volt az ünnep második napja, mikor a magyar nemzet fény és királyi pompa, harangzúgás és ágyudörgés között borult le az ősi budavári templomban, hogy imáját elmondja a magyarok istenének s neki hálát adjon, hogy nemzetét ezerév viharain keresztül vezette. A királynak és népének érzelmei összeforrtak ott a nagy királyról, Mátyásról, elnevezett templom sugar ívei alatt. A hálaadó istentiszteletet az ország ékesszavú hercegprimása Vaszari Kolos, vezette, ki egy hazafias, szép beszédet intézett a nemzethez, királyához és királynéjához. Közöljük e beszédnek is jellemzőbb részeit:

„Ezeréves létünk határkövénel állunk, a melynek egyik oldalán arany- és vérbetűkkel vannak felírva a mult eseményei, a másik oldal a beláthatatlan jövő számára üresen áll.

Olvastad e nemzetem, mennyi öröm és bánat, dicsőség és gyász, jólét és szenvedés, harci diadal és csatavesztés, összetartás és pártviszály váltakoznak ezeréves multadban?

Olvastad-e, hogy nemzetünk bár néhány évtized alatt e hazát megszerezte, mégis külföldre tör, sok vért ontva maga is vérzik és két nagy vereség után kétségtelenül a kunok és avarok sorsára jut, ha csak vértől párolgó fegyverét a béke Fejedelme előtt le nem teszi és a kereszténységet fel nem veszi?

Kard foglalta el, kereszt tartotta fenn e hazát.

Nemzetünk a kereszténység felvétele által belép ugyan az európai népcsaládba, de nem olvad be; fejedelme a kor intézményei szerint nem lesz alárendeltje, hűbérese a római császárnak, hanem a pápától nyert koronával megkoronázva, *mindenkítől független és önálló* királyságot alkot.

E korona hatalmat ad a királynak és tekintélyét külről emeli, *de bensőleg lelkiismeretében megköti, mert az alkotmány megtartására kötelezi.*

Szent koronánk e szerint mint védő cherub lebeg király és nemzet felett, mindegyiknek jelezve kötelességeit, mindkettőnek biztosítva kölesönös jogait.

Igy született újra a százéves Magyarország a keresztény hit ölében. Ez esemény nemzetünk sorsának forduló pontja, a trón támasza, szabadságunk biztosítéka, fénykorszakaink forrása, megpróbáltatásunk erőssége, létünk alapköve.

Mivé lettünk volna enélkül? Azok a viharok, a melyek fölöttünk elvonultak, számban nagyobb, erőben hatalmasabb nemzeteket is elpusztítottak volna! Hisz óriás hatalmak hányszor zúdították reánk hadaikat! Későbbben századokon át testünkkel fogtuk fel a Nyugat, ellen intézett támadásokat!

Ha mindezeket csak futólag olvasod is, nemzetem, el kell ismerned, hogy Isten erős keze tartott fenn.

Miért tartott fenn? Mert azoknak — egyeseknek úgy mint nemzeteknek, — kik őt, mint atyjokat tisztelik, hosszú életet ad. . . .

Nemzetünknek volt sok bűne, de volt egy nagy erénye: hogy Isten nem tagadta meg soha, tiszteletét törvénykönyvbe igtatta. Fenntartott bennünket Isten azért is, *mert sok pártfogónk volt az égben*. Nincs nemzet, melynek uralkodó családja annyi szentet számlálna, mint maga az Árpádház.

Leghatalmasabb közbenjárónk volt mégis a mi *Nagyasszonyunk*, kinek alakját zászlóinkra hímeztük, pénzeinkre vertük, tiszteletét, szeretetét versekben zengedeztük. . . .

Isten véghetetlen irgalmából jutottunk el tehát az ezredik évhez.

Légy üdvözölve, légy áldva e magasztos ünnepen igénytelen hű fiadtól, drága hazám! . . .

Légy üdvöz, légy áldott, fenséges királyom, nemzetem atyja!

Isten irgalmából Te vezeted be a nemzetet a második ezer évbe, nem fegyverek zörejével, hanem bölcseséged fényével, szereteted melegével. . . .

Légy üdvöz! légy áldott, felséges királyném! Fogadd el e templomban, hol megkoronáztattál, legmélyebb hódolatunkat, legőszintébb szeretetünket irányunkban mindig tanusított jószágodért, szeretetedért.

Áldólag emlékezünk, hogy midőn nemzetünk anyjává lettél, *édes anyai nyelvünkön szólottál hozzánk*, áldólag emlékszünk, hogy azt az arany fonalat is anyai gyöngéd kezed szőtte, mely hőn szeretett királyunkat a nemzettel elválaszthatatlanul összekötötte.“

A nemzetét tett ima után ezzel végzi a beszéd: „Szeplőtelen Szűz Anyánk, régi nagy Pátronánk, esedezzel érettünk, hogy az Atya, Fiu és Szentlélek áldása legyen velünk mindenkor. Amen.“

Sajnálattal látjuk, hogy e hatalmas, hazafias és szép beszédből sem maradhatott el a katholicismus tulságos előtérbe tolása. A kormány és méltóságai között bizonyosan igen sok volt, kinek lelke érintetlen maradt, mikor a hercegprimás az égi pártfogók nagy számának vagy a Nagyasszony érdemének tulajdonította nemzetünk megtartatását.

Egy harmadik és legfényesebb ünnepély ő felségeik megkoronáztatásának évfordulóján június 8-án folyt le. Magyarország összes vármegyéi, törvényhatóságai és a törvényhozás mindkét háza oly fényes menetben mutatták be hódolatukat a királyi pár és család előtt, hogy azt utánozni egy nemzet sem tudná.

Jól esik lelkünknek, ha láthatjuk nemzetünket ily nagy fényben és pompában, de sóhajjal kell arra gondolnunk, hogy e csillogásban a protestáns egyházak éppen semmi részt nem vehettek, holott ezek a magyar nemzetnek egyik s — tán mondhatni, — fontosabb része. Míg az orthodox egyházak a legnagyobb fényben tűndököltek, a szegény protestáns papságnak egyetlen képviselője sem volt jelen. Bizonyosan nem a hazafiatlanság, hanem az a körülmény magyarázza meg e tényt, hogy a protestáns papság anyagi helyzete nem engedte a hódolat ilyen nemű nyilvánulását.

Folytonosan szemmel kísértük a protestáns papoknak adandó állami dotáció kérdését s nem mulaszthatjuk el, hogy ez alkalommal is meg ne jegyezzük azt a pár lépést, melylyel e kérdés előbbre haladt. E kérdés elintézése, úgy látszik, mindenki előtt elodázhatlan s a millennáris ünnepek sem szoríthatják le napirendről.

Különösen érdekes és rokonszenves cikk jelent meg e kérdést illetőleg a Magyar Hírlap mart. 20-i számában, melyet ismertetni el nem mulaszthatunk.

„Nem tesznek szegénységi fogadalmakat a reformált egyházak papjai, — így szól a cikk — sok közülök mégis oly szegény, mint egy szerzetes. De milyen szépen, méltóságosan viselik a szegénység rettenetes terhét, keresztényi alázattal, mint egy barát, de nem mint a kolduló. A maguk látható nyomorúságából nem csinálnak kultuszt és nem vándorolnak vele, hogy mutogassák, csak tűrik, tűrik, a meddig tudják.

Tűrik akkor is, a mikor nem bírják többé mint, most . . . Bizonyára meglepetve látják, hogy vannak, a kiknek türelme elfogyott . . . és segíteni akarnak a szegény magyar protestáns papokon.

Voltaképen egy régibb mozgalom ez, mely most megerősödve újra megindult, érintkezésbe jutott a kormányzattal és érvényesülést fog keresni a konventben, az egyházkerületi gyűléseken. Semmi egyebet nem céloz ez a mozgalom, csak fölidézni a törvényt, a 1848-iki XX-ik törvénycikkelyt, a mely a reformált hitfelekezetek állami pártfoglalását jelzi szükségesnek, fentartván az országnak azt a köteleességet, hogy a szükséghez képest cselekedjék. Ez a törvény félszázadot aludt, negyvennyolcz évi álm után, ime, ébresztgetik.

Sok minden történt a szegény pappal ez idő alatt. Többen lettek, nagyobb lett a szegénységük és megszorodott a szükségük. Az a 3—400 forint jövedelmü lelkipásztor, a kin negyvennyolcz sürgősen akart segíteni, most kilenczvenhatban még szegényebb, az akkori 300 forintja nem ér ma száznál többet. A kor nagyobb stólát kér tőle, mindenféle igények támadtak régi, szegény élete körül. Ő megmaradt a réginek, a régi jó traditiokkal, de az ádáz új idők nem kegyelmeznek neki és mindenféleképen megtaksálják. Igaz, hogy ezekhez képest munkája is megszorodott, erről nem panaszkodhatik.

Nem is panaszkodik, sem ezért, sem másért. A ki látja állapotukat, annak kell panaszolnia. *Megdöbentő nemcsak az egyházakra, de az egész országra káros, megszegyenítő, sőt veszedelmes az ő helyzetük. Nemcsak egyenként kezdi ki őket a szegénység, hanem már-már gátolni fogja papi hivatásukban. Veszélyezteti magát az érdemes és jeles kart, az egész kitünő egyházat, a lelki élet, erkölcsi világunk nagy érdekeiről nem is szólva. Az anyagiakkal küzködő pap, istenszolgája, a ki szűkösebb viszonyok között él, mint egy hivatalszolga: ebből nemcsak a reformált egyházfelekezeteknek, de az egész vallásoságnak kára van és ez a legrajongóbb katolikus ultramontánnak elve és érdeke ellen való.*

Hogy egyénenkint mit kell szenvedniök, a mióta megkapták a negyvennyolczadik törvény nagy ígérését: azt pontról-pontra konsta-

talni lehet. Mily keserves lehet például látniok, hogy *családjuk műveltségi fokukon alól marad, valósággal elszakad tőlük, mert az iskoláztatáshoz nincs módjuk, a régi módi kollegiumi neveltetést, melyből ő megnőtt, a modern idők megváltoztatták, eldrágították, a maga fajta emberekre nézve hozzáférhetetlenné tették. Legjobb lenne rá nézve még, ha elparlagiasodnék, paraszt módra meg bírna élni a zsellérfizetésből, mezitláb járna, kecskét őrizne, mint a földhöz ragadt pópák némely vidékeken.*

A mi reformált hitű papjaink egészen más kordában vannak szöve. Nehezen fog ezeken a szükség . . . Nem lehet ezekhez hozzáférközni az anyagiak révén, valósággal gőgösek önzetlenségükben. Kenyéren és vizen élve is, tüzzel szolgálják ideáljaikat és lankadatlan erővel szolgálják kötelességeiket. A maguk koldus voltában fanatikus ellenségei a maguk anyagi érdekeinek, ha az lelki szükségekkel, hitvallásukkal összevág. Egy hang nélkül mondtak le jövedelmeiknek csaknem egy harmadáról, sőt ők voltak azok, a kik sürgették, előkészítették, javasolták ezek elvételét — az egyházpolitikai reformokat.

Legyen elég e megszívlelendő cikkből ennyi. Ezután felhossa a cikk, hogy a protestáns papok lojalitása a kormány iránt nagyobb, hogy sem ők saját érdekeikért a kormány ellen fordulnának. De hogy tőlük nem kell tartani, ez is csak javukra irandó. Annál nagyobb a kormány kötelezettsége, hogy hű támaszainak érdekét előmozdítsa. Akár 600, akár 800 forintban szabják meg a minimális papi jövedelmet: állami budgetünk ezt bizvást elbirja már. Eddig vártak keresztényi türelemmel, sőt negyvennyolcz esztendővel negyvennyolcz után tegye jóvá az állam, a mi rosztat miveltek a mostoha viszonyok e jó és igaz magyar emberekkel.

Igen nagy lépéssel haladt előre e kérdés a reformátusok egyetemes konventjének április 21. és következő napjain tartott gyűlésein. Itt mindjárt az első napon maga Tisza Kálmán, kiről feltehetjük, hogy csak olyanba kezd, a mi kivihető, indítványozta, hogy irjon fel a konvent a kormányhoz, kérvén 870,000 korona állandó államségélyt, mely összeg a 800 frtos minimum életbeléptetésére szükséges; ha pedig ez most még nem lehetséges, intézkedjék a kormány, hogy legalább a 600 frt minimumhoz szükséges 421.000 korona már a jövő évi költségvetésbe felvételék.

Ez indítványt a konvent egyhangulag elfogadta és ennek értelmében már felíratot is intézett a kormányhoz. Különösen kiemelendő e felírat indokolásából a következő rész, mely saját egyházunkra is egészen találó.

„Nemcsak egyházunk érdeke, hanem hazafias kötelességünk ösztönöz arra, miszerint Nagyméltóságod kegyes figyelmét felhívjuk azon Nagyméltóságod előtt bizonyosan ismeretes szomorú körülményre, hogy lelkészeinknek, úgy más felekezetekhez viszonyított, mint általában véve is szomorú helyzete majdnem ürekké tette theologiai intézeteinket, s hogy az anyagi szükség nyomása alatt a segélynek most már halaszthatatlanná vált megadása nélkül nemcsak a fenntartási összeg, de arra alkalmas lelkészek hiányában is kénytelenek

leszünk nagyon sok helyen feladni oly állomásainkat is, hol csupán egyházunk s lelkészeink szájából hangzott a magyar szó.“

Meg vagyunk győződve a kormány jóakaratóról s nem kételkedünk, hogy a közel jövő e kérdést az összes protestans papokra nézve előbbre viszi.

A mult hónap második felében igen nagy port vert fel a középiskolai vallástanítás kérdése. A középiskolai tanár egyesület választmánya ugyanis a II. országos és egyetemes tanügyi kongressuson megvitatandó tételek közé felvette e tételt is: „A vallásoktatás helye a középiskolában,“ és annak előadásával megbizta Szigetvári Ivánt, az egyesület főtítkárát. Szigetvári az ápr. 16-án tartott ülésen előhozta, hogy midőn e tétel előadására vállalkozott, előre kijelentette, hogy a vallásoktatás eltörlését fogja indítványozni; most kérdi, hogy nem tartja-e a választmány az egylet érdekével ellenkezőnek, hogy habár nem az egyletben, de az egylet által rendezett szakosztályban és éppen az egylet egyik tisztviselője tartson ilyen előadást. Ő hirdette ezt más téren is, az egyletet pedig nem akarja bajba keverni.

A választmány tagjai, mindannyian tekintélyes tanügyi férfiak, nagyobb részben olyan nyilatkozatokat adtak, mintha a vallásoktatást csakugyan ki akarnák rekeszteni a középiskolából. Így *Alexander B.* kijelenti, hogy ha Szigetvári atheista szempontból ellensége a vallástanításnak, akkor előadását ellenzi, ha azonban kifejti a mostani vallástanítás hibáit és arra az eredményre jut, hogy a középiskolákban el kell törölni és a családra bízni, akkor előadását a kérdés megvitatása céljából hasznosnak tartja. *Beöthy Zs.* a következtetést nem tartja helyesnek, melyre Szigetvári jutott. Ha rossz a vallástanítás, mit maga is olyannak ismer, abból nem az eltörlés, hanem a reformálás szüksége következik. *Vámosy* látott esetet, hogy 13 éves katolikus gyerek a bűnök tanulása közben összecsapta kezeit, hogy annyiféle bűn van s azt neki a vallásból kell megtanulnia.

A választmány kívánatára Szigetvári még egyszer nyilatkozott és kijelentette, hogy meggyőződése szerint a vallás magán ügy. Ne avatkozzék az állam sehol a polgárok vallásába. Tanítsa azt a család. Reformálni a tanítást nem lehet és ha azt kívánják tőle, hogy a reformálásra tegyen javaslatot, arra nem vállalkozik. Nézete szerint előbb-utóbb csak oda kell jutnunk, hova a nyugati államok egy része már elérkezett, hogy t. i. a vallástanítást a középiskolában eltörlötték.

A választmány ez előzmények után is az előadást fölveszi a programba és előadónak Szigetvárit kijelöli.

Ez azonban nagy forrongást idézett elő az országos Középiskolai Tanár-egyesület tagjai körében. Sokan bejelentették az egyesületből való kilépésüket. A kath. középiskolák tanárai testületenként tiltakoztak a választmány határozata ellen. Erre a választmány újra összeült ápr. 27-én s mivel az egyesület életét e forrongás által veszélyeztetve látta, határozatának azt a magyarázatát, hogy az a középiskolai vallásoktatás ellen tüntetés volt, félreértésnek nyilvánította. *Beöthy*

Zsolt, az egyesület elnöke, egy hosszabb nyilatkozatot tett közzé, mely azt mondja, hogy a Szigetváriak adott megbízás csak egy kérdés mibenlétének, történeti fejlődésének és jelen állásának előadására szól. Ha előadó javaslatokat is tesz, azok csak az övéi és nem egyszersmind a megbízóké is s azokkal szemben mindenki, így az egyesület tagjai is szabadon kifejtethetik és érvényesíthetik eltérő nézeteiket. Kijelenti, hogy a választmány a vallásoktatás reformját szükségesnek tartja. Minthogy azonban a mindenk felett nyugalmat, elfogulatlanságot s kölcsönös bizalmat igénylő tárgyalásra a félreértések felmerülése utáni időt a választmány nem tartja alkalmasnak, a vallásoktatás kérdését a kongresszus napirendjéről leveszi. *Szigetvári* is külön nyilatkozatot adott ki, melyben megütközésének ad kifejezést, hogy nálunk a vallásoktatás kérdését még tárgyalni sem szabad akkor, midőn a katolikus gyűléseken a legnagyobb nyilvánosság mellett szabad azt hirdetni, hogy el kell törölni az állami iskolákat, felekezeti vé tenni az egész közoktatást stb. Csudálatosnak tartja, hogy a latin és görögnyelv tanítása vagy kiküszöbölése fölött szívesen vitatkoznak, de a vallástaniást szóba sem lehet hozni. Mindazáltal helyesli a választmány eljárását, hogy t. i. a vallástaniás kérdését a történetek után levette napirendről.

Mi csakugyan igaznak és helyesnek tartjuk a választmány álláspontját, sőt még a Szigetvári érvelését is, csak a tanítás eltörlését már nem.

A vallás csak annyiban magán ügy, mint a nevelés általában s a nevelés annál hiányosabb, minél kevesebb van benne a vallásból. Vegyük el a középiskolának bármelyik tárgyát és a nevelésen nem fognak akkora csorbát ütni, mint ha a vallásoktatást veszik el. Annyi azonban elvitázhatlan, hogy reformálni kell. Nem kell megtűrni a középiskolai vallásoktatásban semmi olyat, a mi erkölcsrontó vagy észbutító. A vallás, mint tantárgy, mindaddig szent bohóság marad a középiskolák tanulói előtt, míg az nem egyéb, mint megfoghatlan teremtési história, érthetetlen csudák elősorolása vagy bűnök osztályozása. Ha pedig ezek helyett a jellem, akarat és érzés kiművelését tűzzük ki czélul a vallás tanításánál, akkor az egyik legfontosabb tantárgy.

* * *

Az angolországi unitáriusok ez évi közgyűlésüket pünköst második napján kezdve tartották. Egyházi beszédet mondott ez alkalommal Manning E. J. sheffieldi lelkész Jel. III. 8 alapján: *Tudom a te cselekedeteidet. Ime adtam eléd megnyílt ajtót és senki sem tudja azt bezárni, mivel kevés erőd van, mégis megtartottad az én beszédemet és nem tagadtad meg az én nevemet.* A beszédben azt tárgyalja, hogy az unitárius egyház hasonló a filadelfiabeli gyülekezethez, melyről e sorok irattak.

A brit és külföldi unitárius társaság évi jelentéseiből megemlítjük, hogy évi bevétele 1895-ben 5745 font sterling volt, a skót alapé pedig 1042 font. A kiadás csaknem ugyanennyi. Ebből egy-

házak segítésére fordított 2222 font, könyvek terjesztésére 532 font, külföldi segélyekre 256 font. A társaság szétesztott 207,000 vallásos íratot és 1071 könyvet.

A gyűlésen megjelent idegen képviselők voltak Hoar F. György, senator, az amerikai egyesült államokból, Sunderland F. J. lelkész ugyanonnan, Hocart J. lelkész Brüsszelből és Lófi Ödön oxfordi magyar tanuló. Leveleket küldöttek: Signor Bracciforti Milanóból, Bonet Maury tanár és F. de Schickler br. Párisból, Ferencz J. püspök Kolozsvárról, Dr. Lunge Zürichből, Dr. Oppert Berlinből, Turner H. Sydneyből, Lyche Tambo H. Christianiából; Dr. Oort és Kroese H. W. lelkész, a németalföldi protestáns egyesülettől, és Friese Otto a németországi protestáns egyesülettől.

A konferentia tárgyai között legérdekesebb volt Sunderland F. J. amerikai lelkész jelentése Indiában tett tapasztalatairól. Őt a brit és külföldi unitárius társaság küldötte ki Indiába, hogy ott tapasztalatokat szerezzen. Az odautazás négy hónapját vette igénybe. Ott eltöltött 92 napot és a hosszú tengeri utazáson kívül meg kellett tennie magában a nagy indiai birodalomban 7500 angol mértföldnyi útát vasuton, 500 mértföldet folyami gőzösn, 200 mértföldet szekezen, 150 mértföldet lóháton és 20 mértföldet trappan, azaz olyan hordozható széken, melyet emberek visznek hátukon, mikor az út igen meredek és lóval nem járható.

Fogadtatása mindenütt nagyon szívélyes volt. Hiszi, hogy ha más eredménye nem is lesz az ő útjának, mint a mit már ott elért, az is meg érdemelte az ő utazási költségeit és fáradaimit. Meglátogatta az ott levő unitárius missiókat s hiszi, hogy azokba lelkesedést és bátorságot öntött. Különösen nagy örömmel fogadták a Brahma Somaj hívei, kiknek hite Istenről egészen megegyezik az unitáriusokéval s kik maguk nagyon ohajtják a velünk való érintkezést. Sok tárgyról beszélt nekik, melyekben az unitarizmust ismertette inkább csak ethikai oldaláról és a hallgatóság, mely némely esetben 6000 volt, a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta szavait, úgy hogy ideje ki lévén mérve, sajnálattal vált meg Indiától. Sőt nemcsak a Brahmok, hanem mások is igen örömet hallgatták.

Azt az érdeklődést, melylyel fogadták, igen szépen bizonyítja az is, hogy jöllehet 2500 unitárius íratot vitt magával és a legnagyobb takarékoszággal élve csak akkor adott valakinek, mikor tőle személyesen kérték, mégis már ott léte első napjaiban mind elfogyott, úgy hogy ezután csak a címeket jegyezte fel azoknak, kik hozzáfordultak. E címekre a brit és külföldi unitárius társaság titkára eddig 7500 íratot küldött el postán. Papoknak a folyóiratokat egy évig ingyen küldik.

Sunderland lelkész szerint ez a rokonszenves fogadtatás nem maradhat felelet nélkül az angol unitáriusok részéről. Éppen ezért némely ajánlatokat is tett a teendőkre nézve. Ez ajánlatok a következők:

I. Leghelyesebb kiindulás a már ott létező kicsiny missióknak az erősítése. Ilyen eddig elé három van: egy Madrasban, mely már száz esztendő, a másik a Khasik között, mely 8 év előtt alakult

benszülött átállókból, a harmadik az, melyet Akbar Masih az északi rész közepéből Banda városból intéz, levelezés, sajtó és vándor tanítások által. Ezek fenntartandók bizonyos eszközrendő változásokkal. II. Felállítandó egy unitárius könyves bolt és ebben posta missio. Ugyanis a benszülöttek nem tudják az unitárius iratok megszerzését eszközölni sem Londouból, sem az amerikai központból, Bostonból. Ennek legjobb helye volna Calcutta. Itt már alkalmas személyt is kapott e célra. Fiókok volnának felállíthatók Madrasban és Bombayban is, mely helyeken szintén szemelt ki erre alkalmas egyéneket. III. Ajánlja, hogy a Brahmok között a nevelésben is nyujtsanak segílyt. Erre legcélszerűbbnek látszik, ha Manchester Collegeban három tanulót elfogadnak s ezeknek ösztöndíjat adnak, még pedig úgy, hogy a theologiai tanfolyam mindenik évére felvesznek egy-egy tanulót, kikből így papokat és missionariusokat nevelnének. IV. Küldessék legalább egy angol missionarius Indiába. Egy tehetséges, szolid tudományú és szervező missionariusnak ott szép szerepe lenne. Erre is legalkalmasabb hely volna Calcutta, úgy azonban, hogy a kiküldendő legalább az év fele részét más helyeken töltse el.

Sunderland lelkész egy óráig és husz perczig beszélt, mely idő alatt még sok mindenről szólt, ismertetvén az indiai vallási viszonyokat, a missioi munka minemőségét, Anglia kötelességeit India iránt. A hallgatóság nagy figyelemmel hallgatta s előadása után azonnal igen szép összeget irtak alá az indiai missio számára. Egy névtelen egyedül évi 500 font sterlinget irt alá, vagyis 6000 frtot.

A konferentia többi tárgyainak ismertetését tér szűke miatt mellőznünk kell. Különbösen is azok reánk nézve kevésbbé érdekesekek.

A németországi protestáns egyesület, mely 1865-től 1890-ig csaknem minden esztendőben, de legalább minden másodikkban megtartotta a maga gyűléseit, melyek a szabadelvű protestantizmusnak ünnepnapjai voltak, 1890. óta különböző kellemetlen körülmények miatt létezésének igen kevés tanujelét adta. Már-már mindenki azt hitte, hogy az egyesület, melynek annyi nagy theologus tagja volt, megszűnt végképen. Annál nagyobb örömmel vette minden szabadelvűen gondolkozó theologus, mikor meghallotta hogy az egyesület nem halt meg, hanem csak aludt, míg új nap sütött fel. Ez évnek husvéthetén az egylet tagjai nagyon sikerült gyűlést tartottak Berlinben, melynek ily sikerét 6 évi szünet után alig remélte valaki.

A gyűlésen jelen volt 316 egyesületi tag, míg azokkal együtt, kik nem voltak tagok 1000 körül volt a résztvevők száma. A sok jeles közül, kik ott voltak, megemlítjük a következőket: Schröder, Weber Albert, Schwarz H. A., akadémiai tagok, Nippold professor Jénából, Pfleiderer Berlinből, Egidy és Lehmann-Hohenberg Kielből. A németalföldi és schweizi szabadelvű protestáns egyletek szintén küldöttek képviselőket a gyűlésre. A istentisztelet alkalmával Klapp hamburgi lelkész alkalmazta beszédében I. Kor. 15, 9 - 10 szavait az egyesületre.

A gyűlés az egyesületnek új szervezetet adott, mely szerint

annak székhelye minden három évben változik. Legközelebb a vezetés a hamburgi egyletre megy át, hol mint szabad birodalmi városban, az egyesület a porosz egyházi sereg karjaitól szabadon mozoghat.

Két fontos tárgyat beszéltek meg a gyűlés két utolsó napján. Az első volt: *Egyház és tudomány*. E tárgy különösen időszerű volt, a mennyiben a szabad kutatásnak ma rossz ideje van Németországban. Mihelyt valamelyik theol. fakultás a traditiók sötétében kutatni kezd, a porosz Cultusministerium azonnal u. n. Straffprofessorokat küld oda. Az új agenda bevezetése, melyet mi liturgiának neveznénk, s mely szerint az apostoli vallástételt minden vasárnap szószerint idézik, akár hisznek benne, akár nem, egy másik jele a visszaesésnek. Egy papot meg épen letettek hivatalából, mivel nem akarta az egyházi formulárékat szószerint használni s a katechismus szavait a gyermekekbe betűről-betűre beverni.

Az utolsó nap tárgya volt: a jelenkor keresztény socialismusa. Előadó azt tartja, hogy azoknak a társadalmi kérdéseknek, melyekről Jézus semmit sem szólott, a politikai pártokban kell megoldatniok s az egyháznak minden pártot keblére kell ölelnie.

Mi mindenesetre sikert kívánunk a protestans egyesületnek, mint a szabad vizsgálódás híveinek s a sötétség ellenségeinek.

GÁLFI LŐRINCZ.

GYÖNGYMONDATOK.

Eredendő bűn.

Figyelemmel vizsgálva az ember érzékeit és szenvedélyeit, azokat oly jól idomítva látjuk azon célhoz, a miért adattak, hogy nem lehet osztani azok gondolkodását, a kik azt mondják, hogy azok az eredendő bűn által egészen megromolva volnának. Érzékeink oly készséggel figyelmeztetik lelkünket az öröm és fájdalom, a kedves és nem kedves izlések s egyéb érzések által a felől, a mit az élet fenntartására tennünk, vagy nem tennünk kell, hogy nincs ok rá azt mondani, hogy ez a rendszer és pontosság valamely bűn eredménye volna. *Malebranche.*

Erény.

Semmi emberi nyelv nem oly ékesszóló és meggyőző mint az erény. *Lamartine.*

A ki az erényt teljes szépségében hideg vérrel tudja nézni, — a ki azt legmeghatóbb bájszinnel tudja lerajzolni a nélkül, hogy arra megindulna, hogy irányában szeretetre ragadtatnék; az ily lény — ha ilyen létezhet — menthetetlenül rossz ember, egy erkölcsi hulla. *Rousseau.*

Az erény feláldozása a kis érdeknek a nagyobbért, a percznyinek a tartósért, a kétségesnek a bizonyosért. Az erény mindazon fogalma, mely nem ezen ismeretből indul ki, oly homályos, a mily semmi az indoka. *Bentham.*

Az erény egy okszerű gazda, a ki beáll haladási pályájába s gyűjti kamatait. *Bentham.*

Az erényesség szerencséje jöhet néha a természetből, de érdeme soha sem jöhet egyébünne, mint az okosságtól. *Fontenelle.*

Az erényt érzelem útján kell szeretni, s nem ösztönből. *Malebranche.*

Jobb, ha az emberben hiányos erény van, mint, ha semmi erény sincs. És megbecsülhetlen nyeremény korán adni meg magát teljesen az erénynek. *Féder Henrik.*

Az erény nem azt nézi, mit tett, hanem hogy mit kell még tennie, — s nem arra figyel, a mivel bír, hanem aminek még hiával van. A honnan nem a val látjuk dicsekedni, a mit megnyert, hanem a tovább megnyerendőről gondoskodni. Sohasem hiszi, hogy tetőpontra ért. Vitézi pályáútban látja magát, nem győzelmi dicsőségben; azért nem tesped, nem lankad, mintha most készülne kezdeni. *Petrárka.*

Gyűjtötte: KISS MIHÁLY.